

ВИНИКНЕННЯ НОВИХ МОТИВОВАНИХ КОНОТАТИВНИХ ЗНАЧЕНЬ ДІЄСЛІВ

У статті проаналізовано виникнення і функціонування нових мотивованих конотативних значень дієслів мови мас-медіа. Установлено, що метафоризація – найпродуктивніший спосіб опосередкованої дієслівної номінації. Метафоричне перенесення відбувається на основі схожості, а іноді відмінності двох понять, що стає внутрішньою формою нового значення. Використовують метафоричні перенесення людина – людина, людина – тварина, істота – неістота, також перенесення можуть ґрунтуватися на негативному ставленні до обох об'єктів.

Ключові слова: дієслово, конотативне значення, метафоричне перенесення, внутрішня форма, мова мас-медіа.

Стадній А.С. Возникновение новых мотивированных коннотативных значений глаголов. *В статье проанализировано возникновение и функционирование новых мотивированных коннотативных значений глаголов языка масс-медиа. Установлено, что метафоризация – самый продуктивный способ опосредованной глагольной номинации. Метафорический перенос происходит на основе сходства, а иногда различия двух понятий, которое становится внутренней формой нового значения. Используют метафорические переносы человек – человек, человек – животное, одушевленный предмет – неодушевленный, также переносы могут основываться на негативном отношении к обоим объектам.*

Ключевые слова: глагол, коннотативное значение, метафорический перенос, внутренняя форма, язык масс-медиа.

Stadny A.S. The Emergence of the New Motivated Connotative Meanings of Verbs. *The connotative meanings of verbs in the language of media are presented in the article. Relevance of the work is firstly caused by the necessity of researching the new connotative meanings of verbs and secondly by the active usage of emotional and evaluative verbs in the language of the modern media.*

The purpose of the article is to analyze the emergence and operation of the new motivated connotative meanings of verbs. The problem of the connotative meanings of verbs may become a part of a comprehensive study on the issues of translation, normalization and standardization of vocabulary.

It is necessary for achieving this goal to solve the following tasks: to pick out verbs with new connotative meanings; to determine the types of metaphorical transferences based on which the connotative meanings appear; to find out the peculiarities of verbs with motivated connotative meanings in the language of the modern periodicals.

It is established that metaphorization is the most productive way of intermediate nomination. Metaphorical transference takes place on the basis of similarity and sometimes on the basis of difference between the two concepts that becomes an internal form of the new meaning. Metaphorical transferences man – man, man – animal, creature – non-creature are used, also transferences may be based on the negative attitude to the both objects.

Keywords: verb, connotative meaning, metaphorical transference, internal form, language of media.

Конотація – це лінгвістичний феномен, особливий компонент, за допомогою якого виражають ставлення мовця до предмета, об'єкта, дії, адресата мовлення.

Конотативне значення – результат вторинної номінації. У процесі переосмислення значення виникає можливість створення таких семантичних форм, де поняття, що вже стали об'єктом раціональної оцінки, поєднують з оцінкою, у якій домінує емоційне сприйняття певної ознаки. Саме внутрішня форма є тією ланкою, яка об'єднує ціннісну орієнтацію мовця з об'єктивною дійсністю.

Актуальність роботи зумовлена, по-перше, потребою дослідження нових конотативних значень дієслів, по-друге, активним уживанням емоційно-оцінних дієслів у мові сучасних засобів масової інформації.

Мета статті – проаналізувати виникнення і функціонування нових мотивованих конотативних значень дієслів. Проблема конотативних значень дієслів може стати частиною комплексного дослідження, присвяченого питанням перекладу, унормування та стандартизації словникового складу.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: виокремити дієслова з новими конотативними значеннями; визначити типи метафоричних перенесень, на основі яких виникають конотативні значення дієслів; з'ясувати особливості функціонування дієслів з мотивованим конотативним значенням у мові сучасних періодичних видань.

Конотативне значення завжди вторинне, первинне ж значення – денотативне. Мовознавці (О. С. Ахманова, А. А. Уфімцева, С. І. Ніколюк та інші) [1; 8; 6] виділяють два типи вторинних найменувань: непряма номінація, що сприяє самостійній номінативній цінності одиниці найменування; опосередкована номінація, структура якої ґрунтується на сигніфікаті іншого найменування [6: 123].

Метафоризація – найпродуктивніший спосіб опосередкованої номінації, при якій поєднано логіко-потенційний і конотативний плани, тому що процес метафоризації – це завжди проблемна когнітивно-номінативна ситуація із багатьма змінними факторами [5]. Будь-яка метафора виникає на асоціативно-образній основі [6]. Метафора не тільки називає явище, дію, а й передає образу емоційну характеристику, виділяючи певні ознаки залежно від мети висловлювання.

Метафора виникає внаслідок порівняння явищ та дій за певною ознакою. Саме ця ознака стає внутрішньою формою нового значення, наприклад: внутрішньою формою слова *вийняти* в значенні 'перевезти будь-кого' – 'з важкодоступного місця'; *латати* у значенні 'усувати певні недоліки' – 'частково, неякісно'; *танути* у значенні 'зменшуватися в кількості' – 'повільно, але безперервно'; слова *малювати* у значенні 'повідомляти інформацію' – 'недостовірно, вилудману': *При цьому Путін заявив, що російські спецслужби готові були «вийняти» Віктора Януковича «прямо з Донецька по суші, по морю і з повітря»* (УМ, 11.03.2015, 6); *Саме цей зовні цілком благополучний кошторис і викликав протести киян, що вимагали від мерії «не латати бюджетні діри за рахунок працюючих»* (Д, 13.02.2009, 2); *Відсоток щеплених дітей «тане» на очах* (УМ, 25.11.2014, 11); *Крим-то голій! А чиновники «малюють» бутафорні цифри* (УМ, 25.11.14, 15).

Хоча, як зауважує Л.П. Грибан, характерним для метафори є встановлення далеких зв'язків, і чим більша відстань між класами об'єктів, що

суміщаються, тим яскравіший ефект метафори: «Між суб'єктами метафор значно частіше буває більше відмінного, ніж схожого. Схожість служить очевидною основою для переносу, але своєрідність нового значення є значно більшою мірою результатом відмінностей між позначуваними об'єктами» [4: 86], тобто відмінність двох понять створює контрастність, що є основою експресивності. Такі образні метафори трапляються й у газетному мовленні: *розписати* – 'вирішити все самостійно, чітко, планомірно', *випасти* – 'бути у захваті', *вишивати* – 'іздити невпевнено, напідпитку', *ламати* – 'знищувати кого-небудь' і т.п.: *Учора суперниками наших співвітчизників були чинні чемпіони світу – вірмени... Утім наш лідер Василь Іванчук досить швидко «розписав» із суперником нічию... (УМ, 06–07.12.2013, 22); Професор Плейшнер «випав» би лише від захвату (УМ, 04.06.2008, 10); Будучи на цій посаді, він «вишивав» службовою автівкою напідпитку... (УМ, 24.10.2012, 7).* Отже, за допомогою метафори можна поєднувати несумісне, виявляючи нові асоціативно-образні властивості дієслівної лексики.

Метафоричне перенесення найменувань (семантичну деривацію) журналісти використовують з метою створення експресивного ефекту – оцінення зображених подій. В.М. Телія слушно зауважує, що мотиваційна роль внутрішньої форми як асоціативно-образного компонента конотації експресивно забарвленого значення «програмується» в самому процесі метафоризації, націленого на створення номінативних засобів емотивно-прагматичного впливу [7: 83].

У мові мас-медіа функціонують різні типи метафоричних перенесень. Зокрема, порівняння дій людини з явищами, характерними для тваринного, рослинного світу, неживої природи, наприклад: *крякати, гавкати, шипіти, сичати, квакати* та інші. Денотативне значення цих дієслів 'видавати певні звуки', конотативне значення – 'говорити люто, незадоволено чимось'. Саме на основі голосового протиставлення людини і тварини – істоти із значно нижчим рівнем розвитку, ніж людина, – виникли емоційні лексеми, які увиразнюють негативний потенціал слова «політик». У виділених дієсловах емоційний компонент виражений настільки яскраво, що витісняє денотативний макрокомпонент на другий план, наприклад: *Тому Л. Черновецький привселюдно не лише співати – крякочою крякати готовий, гонки скакати, аби та лафа не увалася (СВ, 19.03.2009, 3); Хоча я все-таки думаю, що опозиція – це не та, яка «гавкає», а та, яка дуже жорстко критикує владу і пропонує свою альтернативу (УМ, 16.12.2010, 4); Я ледь не вмерла від натуги, щоб не заквакати од сміху – бо знала точно, що в селі так не вміє ніхто (Д, 24.01.2009, 4).* Подібно до птахів люди *випурхують, літають*: «Тепла ванна» від «Батьківщини» й Партії регіонів. *Як зрештою, і провідників тамтешнього осередку «Фронту змін», котрі «випурхнули» з-під бізнес-крила тоді ще президентської партії «Наша Україна»... (УМ, 24.10.2012, 7); «Беркут» долітається... (УМ, 06–07.12.2013, 12).* Отже, постійні оцінні конотації дієслів виникли внаслідок переосмислення дій, властивих тваринному світові. Такі слова, будучи віднесені до людини, набувають негативного оцінного значення, оскільки у критичних ситуаціях дехто намагається розв'язувати проблеми не раціонально, а емоційно.

Перенесення може здійснюватися і з істоти на неістоту: *приручити* (будинок), *утиснутися* (витрати), *вирости* (ціни): Як «*приручити*» будинок. Сім 'я радянських функціонерів, а нині бізнесменів від медицини, впродовж п'яти років намагається привласнити історичний особняк у центрі «галіцького П'ємонту» (УМ, 24.12.2014, 10); *Враховуючи підвищення заробітної плати, можна говорити, що витрати «утиснулися»* (ГУ, 05.01.2011, 2); *Все піднімається в ціні, не дивно, що хліб «виріс»* (УМ, 13—14.03.2015, 3).

У метафорі перенесення може будуватися на негативному ставленні до обох об'єктів. Ф. І. Буслаєв вважає, що метафора «переносить слово від одного значення на інше за якістю на тій підставі, що різноманітні предмети можуть справляти на нас своїми властивостями і діями однаково враження» [1: 295]. Негативно оцінюються дії: *штурмити* ('бути розбурханим під час шторму') — *штурмити* ('протести, обурення'), *підім'яти* ('придавлювати собою щось') — *підім'яти* ('підпорядкувати, привласнити собі щось'), *викинути* ('позбутися чогось') — *викинути* ('видалити кандидатуру з виборчого списку'): *В Одесі знову «штурмить»: біля будівлі облдержадміністрації активісти «Правого сектора» і Євромайданівці напали на народного депутата України від Партії регіонів Нестора Шуфрича* (ГУ, 02.10.2014, 16); *Ющенко виявив себе дрімучим і скупим хutorянином, який намагається, подібно Кучмі, «підім'яти» під себе всі гілки влади* (Д, 01.11.2008, 8); *Однак влада намагається витиснути кожного з них із виборчого поля. Першим «викинули» бізнесмена Романюка* (УМ, 06—07.12.2013, 4).

Іноді експресію спричинює ефект несподіваності та абсурдності поєднання предметів, що не мають спільних рис, як-от: *прокотити* ('переміщати, пересувати що-небудь, котячи') [3: 1156] — 'проігнорувати, не підтримати', *вмовити* ('переконати кого-небудь, схилиючи до чогось') [3: 1506] — *вмовити* ('випити певну дозу алкогольних напоїв'), *відкотити* ('котячи, переміщати щось убік або назад' [3: 172] — *відкотити* ('підвищити курс валют') та ін.: *Народ міста-героя просто «прокотив» В. Колесніченка на цих виборах (отримав трохи більше 11 % голосів)* (СВ, 23.09.2014, 1); *«Пішли у березнячок, на людях пити не будеш, та й вмовили дві пляшки на п'ятьох», — розказує так, що й не розбереш, жартома чи серйозно* (Д, 20.01.2009, 6); *Курс відкотили. Торгівлю обмежили* (ГУ, 07.10.2014, 8). Ці метафори, утворені на подібних перенесеннях, відзначаються виразністю, високим ступенем емотивності, переважно негативної.

Отже, метафора впливає на формування конотативного значення дієслів. Експресивно забарвлена лексика містить мотиваційний компонент, що, як правило, збігається з внутрішньою формою метафори. Метафоризацію ж використовують з метою створення експресивного ефекту, який не стільки впливає на образне сприйняття об'єктів, скільки на їхню оцінку. Переосмислене та образне вживання звичайних нейтральних слів є продуктивним способом розвитку лексико-семантичної структури дієслова.

Мотивовані конотативні значення з'являються внаслідок переосмислень. Метафоричне переосмислення виникає не лише на основі схожості дій, а й за допомогою встановлення далеких зв'язків. Використовують метафоричні перенесення людина — людина, людина — тварина, людина

– рослина, людина – нежива природа. Також перенесення можуть ґрунтуватися на негативному ставленні до обох об'єктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ахманова О. С.** Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1966. – 608 с.
2. **Буслаев Ф. И.** Историческая грамматика русского языка / Ф. И. Буслаев. – М. : Учпедгиз, 1959. – 623 с.
3. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел; за ред. В. Т. Бусела. – К. ; Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.
4. **Грибан Л. П.** Вплив метафори на формування конотативного аспекту значення фразеологічних одиниць німецької мови / Л. П. Грибан // Вісн. Київ. держ. лінгвістич. ун-ту. – К., 1997. – Вип. 3 : Взаємодія одиниць різних рівнів германських та романських мов. – С. 85–91. – (Сер. «Філологія»).
5. **Метафора** в языкe и тексте / В. Г. Гак, В. Н. Телия, Е. М. Вольф и др.; отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Наука, 1988. – 176 с.
6. **Ніколюк С. І.** Образна номінація та її антропометричність / С. І. Ніколюк // Вісн. Київ. держ. лінгвістич. ун-ту. – К., 1997. – Вип. 3 : Взаємодія одиниць різних рівнів германських та романських мов. – С. 123–129. – (Сер. «Філологія»).
7. **Телия В. Н.** Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия; отв. ред А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1986. – 139 с.
8. **Уфимцева А. А.** Слово в лексико-семантической системе языка / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1968. – 287 с.
9. **Шаховский В. И.** Коннотации и ассоциации: их взаимосвязь и отношение к лексическому значению слова / В. И. Шаховский // Лексическое значение в системе языка и в тексте: сб. науч. тр. / Волгоград. гос. пед. ин-т им. А. С. Серафимовича. – Волгоград, 1985. – С. 27–36.

Стадній Алла Сергіївна – кандидат філологічних наук, старший викладач, Вінницький національний технічний університет. Україна, 21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95.

E-mail: stadniy.all@yandex.ua

http://orcid.org/0000-0003-4014-0668

Stadny Alla Serhiyivna – candidate of philological sciences, senior lecturer. Place of Employment: Vinnytsia National Technical University. Ukraine, 21021, Vinnytsia, Khmelnytske Shosse, 95.